

**ВНЕСОК О. СТЕПАНІВ У РОЗВИТОК
ТРАНСПОРТНОЇ ГЕОГРАФІЇ І ГЕОЛОГІСТИКИ В УКРАЇНІ
У ЗВ'ЯЗКУ З ЇЇ УЧАСТЮ
В ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ПРОЄКТАХ ЄС**

Смирнов І. Г., Любіцева О. О.

ВСТУП

Серед українських учених-географів та транспортників ХХ ст. виділяється важлива, але, на жаль, до цього часу недостатньо знана постать Олени Степанів. Вона була не лише першою в Україні та світі жінкою-офіцером у військах УСС та УГА, яка героїчно воювала на фронтах Першої світової війни та Українських визвольних змагань, виконувала дипломатичні функції в ЗУНР та УНР, а й отримала науковий ступінь доктора географії та зробила значний внесок у розвиток української економічної та соціальної географії, географії транспорту та геологіїстики. Методологія дослідження полягала в опрацюванні наукових робіт О. Степанів з географії транспортної інфраструктури міста (на прикладі Львова), праць О. Шабля та О. Вісьтак, присвячених життю та науковому доробку О. Степанів, наукових робіт та документів з інтеграції України до транспортно-логістичної системи ЄС, зокрема останнього за часом логістичного проекту ЄС у цій сфері – Ініціативи Тримор'я. Аналіз зібраних матеріалів дав змогу виділити важливі положення наукового доробку О. Степанів з географії транспорту та геологіїстики та їх зв'язок із сучасними транспортно-логістичними проектами ЄС та участю в них України. Мета статті – розкрити доробок доктора О. Степанів у сфері географії транспорту та геологіїстики (на прикладі транспортної інфраструктури Львова та Львівщини), а також зв'язок наукових положень О. Степанів із сучасними транспортно-логістичними концепціями та проектами Європейського Союзу та участю в них України. Зокрема, це відноситься до найновішого проекту ЄС у транспортно-логістичній сфері – Ініціативи Тримор'я.

1. Коротка біографія Олени Степанів як першої української жінки-офіцера, дипломатки, географіні, геологістки

На початку ХХ ст. Європа прийшла у рух. Назрівали великі зміни, й їх тектонічні зсуви відчувалися у всіх сферах. Жінки як істоти, що наділені інтуїцією та вмюючи глибоко відчувати, розуміли, що зміни незворотні. А частина з них узагалі прийняла на себе ударну багатобальну хвилю історії. Серед них була і Олена Степанів. Вона народилась 7 грудня 1892 р. у родині священика УГКЦ у с. Вишнівчик Перемишлянського повіту (зараз Перемишлянський район Львівської області). Була третьою, найменшою, дитиною. Дитинство майбутньої «панянки офіцера» пройшло серед мальовничої природи рідного села, яке знаходилося на берегах річки Золота Липа та було оточене лісами, дібровами, луками. З дитинства Олена любила читати, її цікавили історія, географія, вона обожнювала музику та танці. Протягом восьми років дівчинка вчилася у школі рідного села. Вона відрзнялася особливою привабливістю: русяве волосся, блакитні очі, помітна статура. Недарма 15-річну Олену фотографували для підручника з гімнастики Івана Боберського, чие ім'я нині носить Львівський державний університет фізичної культури і спорту. «Це була справжня красуня, вона мала особливий шарм, чудову фігуру, миле, вродливе личко, але разом із тим твердий характер, поштові марки з її зображенням продавалися по всій Європі», – писала про неї архівіст Галина Сварник¹.

До 1910 р. Олена навчалася у семінарії Українського педагогічного товариства у Львові. За прикладом старшого брата дівчина стала членкинею відомого українського товариства «Сокіл» і пізніше очолила його першу жіночу чоту. Після закінчення семінарії Степанів заробляла на життя та навчання репетиторством. За два роки вона вступила до Львівського університету на філософський факультет. Тут вона слухала лекції з історії професорів Михайла Грушевського, Степана Томашівського, з географії – Степана Рудницького, Еугеніуша Ромера (професор, визначний польський географ і картограф) та ін. Кінець ХІХ ст. на Галичині відзначався піднесенням культурно-освітньої діяльності, національної свідомості українців. Роль товариства «Просвіта», ідея заснування якого виникла ще у 1867 р. у отця Степана Качали зі Збаражчини, та НТШ була визначальною. Зі студентських років

¹ Степанів Олена. URL: <https://parafia.org.ua/person/stepaniv-olena/>

Олена включилася у громадсько-політичну роботу, стала співголовою Комітету жіночих організацій Галичини та членом радикальної партії. В Україні політичний радикалізм тоді пов'язувався з такими визначними діячами, як Михайло Драгоманов, Іван Франко, Михайло Павлик, котрі ще у 1890-х роках створили у Галичині Русько-Українську Радикальну партію, головними вимогами якої були переустрій Австрії на федеральній основі та розподіл землі між мало- та безземельним селянством. Отже, вже тоді вона мала яскраво виражені лідерські якості, вела людей за собою, вже тоді її думка у багатьох питаннях була вирішальною. Будучи студенткою Львівського університету, працювала в товаристві УСС (комендант жіночої чоти).

Із вибухом Першої світової війни Олена Іванівна вирішила, що вона повинна знаходитися у стрілецьких лавах. Але батьки були проти рішення дочки. До того ж отримати місце у дієвій армії представниці слабкої статі не могли. На всі прохання дівчина чула одну відповідь: «Жінкам не місце у війську». Але вона пішла на хитрість – переодяглася в однострій, зробила знимку на документ і все відправила до місцевої управи. Однак уже задовго до того вона готувала себе психологічно і фізично: проводила виснажливі тренування, відвідувала лекції з військової історії, отримувала навички медичної допомоги, вчилася володіти зброєю. Багато дівчат з її оточення не розуміли, для чого вона так рвалася на фронт. Вони не здогадувалися, що Степанів в усьому хотіла бути нарівні з чоловіками, адже багато передових жінок того часу доводили оточенню, що жінка може бути не лише дружиною та матір'ю, а й корисним і зразковим працівником у кожній сфері, наприклад у війську. І незабаром дівчину туди взяли. Кажуть, підтримку їй у цьому надав сам Ю. Пілсудський. І вже восени 1914 р. Степанів опинилася на Східному фронті. У 1914–1915 рр. у Карпатах у складі другого батальйону УСС (Українських січових стрільців) вона воювала в австро-угорській армії, брала участь у рейдах по тилах російських військ. Щоденно її батальйон долав у горах за нелегких зимових умов до 60 км. У травні 1915 р. Степанів була призначена командиром стрілецької чоти (40 осіб), яка брала участь у важких боях поблизу Комарників та гори Маківки. Це була славна перемога Українського стрілецтва, яка стала не лише світлим чином стрілецької зброї, а й у ній виявилася сила стрілецького духу й волі. У боях Олена встигала всюди: вона і перев'язувала поранених, і витягувала бійців з-під куль, а на зборах офіцерів (старшин)

надавала цінні поради. Незабаром їй присвоїли офіцерське звання хорунжого (молодшого лейтенанта). Про її самопожертву та вірність обов'язку свідчив такий випадок: уже маючи офіцерське звання хорунжого УГА, під час проведення маневрів у с. Гологори вона знаходилася лише в декількох кілометрах від рідного села, але додому так і не вибралася, з батьками не побачилася. Олена не належала ні собі, ні батькам, ні коханому – нею повністю оволоділо відчуття патріотичного обов'язку. За героїзм у боях на г. Маківці їй було нагороджено срібною медаллю за хоробрість і Військовим хрестом. У січні 1915 р. про жінку-офіцера писали газети, вона стала відомою, її любили підлеглі та колеги.

Але у травні 1915 р. сталася трагедія: після жорстоких боїв на Болахівщині 7-тисячне угруповання австро-угорських військ потрапило до полону. Серед 50 полонених офіцерів опинилася й українка Степанівна (таке псевдо вона отримала). Їй довелося подолати шлях арестанта, той, який свого часу пройшов колись великий Тарас Шевченко. Спочатку вона опинилася у російському таборі для військовополонених у Оренбурзі, потім – у Ташкенті, де були відсутні елементарні норми санітарії. Там вона захворіла, відкрилася легенева кровотеча. Тільки у липні 1917 р. жінці вдалося вирватися з полону. Через Петроград, Фінляндію, Швецію, Німеччину вона прибула до Відня. Столиця зустріла її почестями як героїню війни. Восени вона знову була прийнята до легіону УСС, де й зустріла свого коханого – сотника (капітана) артилерії Романа Дашкевича. Він теж був у російському полоні, у таборі для військовополонених у Забайкаллі.

Після повернення до Львова вона поновлюється в університеті. У жовтні 1918 р. за дорученням українсько-галицького керівництва веде у Києві таємні переговори з гетьманом Павлом Скоропадським, активно діє в заходах зі створення Західно-української Народної Республіки. У жовтні 1918 р. була проголошена Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Для її захисту була створена Українська галицька армія (УГА). Жінка-офіцер повернулася до діючої армії й опинилася у штабі групи «Схід», яку незабаром перейменували на 4-ту Золочівську стрілецьку бригаду УГА. У березні 1919 р. бригада прийняла участь у боях за повернення Львова. Тоді ж Олені присвоїли звання чотаря (лейтенанта). Але вже скоро УГА залишила Західну Україну й об'єдналася з дієвою армією УНР, столиця якої тимчасово перебувала у Кам'янці-Подільському. У 1919 р. Олена Степанів

навчається в Кам'янець-Подільському народному університеті, одночасно працює пресовим референтом Міністерства закордонних справ Української Народної Республіки. Наприкінці цього ж року вона з дипломатичною місією відбула до Відня для переговорів, оскільки мала військовий досвід, володіла декількома мовами.

У Відні вона змогла зустрітися зі своїм майбутнім чоловіком, на той час полковником УГА Романом Дашкевичем. Він був відомим громадським політичним і військовим діячем, пізніше став генерал-хорунжим армії УНР, командував гарматною батареєю у полку Євгена Коновальця, був організатором корпусу Січових стрільців у Києві в 1917 р. Цікаво, що на їхньому весіллі, кажуть, старостою був ні хто інший, як Степан Рудницький, який став «хрещеним батьком» Олени Степанів у науці. Сама Олена Степанів стала «хрещеною матір'ю» визначного українознавця, енциклопедиста, професора Володимира Кубійовича. Згодом у книзі «Мені 85» Кубійович напише, що вона допомогла йому увійти «у львівське русло, починаючи від участі на з'їзді українських географів-педагогів у Львові 1930 р., на якому я виголосив доповідь». Саме вона залучила Кубійовича до праці в НТШ у Львові, разом із ним розвивала соціально-економічну географію (антропогеографію) України. «Олена Степанів, – читаємо у праці почесного професора Львівського національного університету імені Івана Франка, доктора географічних наук, академіка НАН вищої школи України та Української економічної академії, дійсного члена НТШ Олега Шаблія², – як особистість і науковець є багатовимірним феноменом: доктор філософії в галузі історії та географії, відомий громадський діяч Галичини, доцент кафедри економічної географії Львівського університету, старший науковий співробітник відділу економіки АН УРСР у Києві. Олена Степанів належала до грона вчених, якими може пишатися будь-який народ: це академіки Степан Рудницький і Юрій Полянський, професори Володимир Геринович та Володимир Кубійович, доктори Мирон Дольницький і Михайло Іваничук³. Син Олени – Ярослав Дашкевич, 1926 року народження, став українським істориком-сходознавцем, він автор понад 400 наукових

² Вісьтак О.І. Життєвий і творчий шлях Олени Степанів / упоряд. О. Шаблій. Львів : ЛНУ, 2002.

³ Вісьтак О.І. Життєвий і творчий шлях Олени Степанів. *Олена Степанів. Наукові праці. Есе. Спогади* / упоряд. О. Шаблій. Львів : Видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 2003.

праць з історії України, Вірменії усіх історичних епох, голова Львівського відділення Інституту української археографії НАН України.

Оскільки бригаду УСС незабаром розформували, О. Степанів демобілізували і вона продовжила своє навчання у Віденському університеті. Після його закінчення, написання і захисту дисертації німецькою мовою на тему «Розподіл і розвиток суспільства в давній Русі до половини XIII століття» О. Степанів отримала науковий ступінь доктора філософії в галузі історії та географії. Повернувшись до Львова 1921 р., вона розпочала свою науково-педагогічну діяльність у гімназії Сестер василянок, де користувалася повагою та любов'ю студенток, про що пишеться в Пропам'ятній книзі гімназії. Вона стала членом Наукового товариства імені Шевченка, ініціатором створення географічної комісії та товариства «Рідна школа». Як видно, Олена Степанів була у вирі тих політичних подій, динамічних змін, які відбувалися в Україні після вибуху революції в Росії, боротьби прогресивних сил за створення незалежної Української держави. Посилений наступ реакції в Галичині та в радянській Україні в кінці 1920-х — на початку 1930-х років сильно підірвав прогресивні українські сили, змусив багатьох діячів українського державотворення емігрувати за кордон. Дещо відійшла від політичної діяльності й Олена. Зате вона активізувала наукову роботу. Із 1929 р. вона очолює Географічну комісію при Президії учительської громади, працює секретарем фізіографічної комісії НТШ, стає одним з ініціаторів створення при НТШ Географічної комісії. У другій половині 1930-х років виходять дві колективні праці за редакцією Володимира Кубійовича: «Атлас України і сумежних країв» (1937) та «Географія українських і сумежних земель» (1938, том 1). Олена Степанів підготувала для другого тому два великих нариси – про Київ та Львів. Але з приходом до Львова більшовиків майже готова книга була знищена. У вступному слові до першого видання «Географії українських і сумежних земель» професор Володимир Кубійович сформулював основну мету книги: «Виповнити частинно одну з дошкульних прогалин у нашому українознавстві – подати географію наших етнографічних земель». І праця Олени Степанів «Сучасний Львів» є першою комплексною і найбільш повною економіко-географічною характеристикою міста, яка не втратила своєї актуальності і зараз, про що буде далі. Зазначимо, що ця книга перевидана вже за часів

незалежної України в 1992 р.⁴. У другій половині 1930-х років О. Степанів працювала референтом при Ревізійному союзі українських кооперативів, співпрацювала з «Пластом» і УВО.

Із 1939 р., коли Львів потрапив під радянську окупацію, Олена Іванівна, вже відомий географ, працювала на викладацькій роботі в середній школі, Інституті радянської торгівлі у Львові. А коли почалася німецько-радянська війна і Львів був окупований німцями, продовжувала вчити школярів географії, а також працювала у статистичному бюро міста, написала книгу «Сучасний Львів» (1943), а пізніше – нарис «Промисловість Львова за часів німецької окупації 1941–1944 років» (1946). Особливо актуальною (можливо, і сьогодні) є книга Олени Степанів «Крим – ключ до Чорного моря», що була надрукована 1943 р. у львівському журналі «Дорога» (ч. 4)⁵.

У 1944 р. О. Степанів свідомо залишилася у Львові, відмовившись від ідеї еміграції на Захід. Після закінчення Другої світової війни вона працювала доценткою Львівського університету, писала наукові праці. У 1946–1948 рр. її делегують до Києва, де вона працювала старшою науковою співробітницею відділу економічної географії Інституту економіки Академії наук УРСР. 1948 р. О. Степанів повернулася до Львова, працювала старшою науковою співробітницею і завідувачкою сектору економіки Львівського відділу Інституту економіки АН УРСР, науковою співробітницею Природничого музею Академії наук, завершує дві великі праці, що стосувалися використання природно-ресурсного потенціалу Північного Розточчя і Західного Поділля. Дивно, але жінку, яка зі зброєю в руках воювала проти Російської імперії, а потім усю війну провела в окупації, влада не помічала аж до грудня 1949 р. Але потім першу українську жінку-офіцера заарештували і засудили за статтею зради Батьківщині (правда, незрозуміло, яку ж Батьківщину вона зрадила). Їй інкримінували зберігання «націоналістичної» літератури, зв'язок з ОУН і публікацію антирадянської статті у журналі «Ідея і чин». Особлива нарада при МДБ СРСР винесла вердикт: «Степанів Олену Іванівну за участь у контрреволюційній банді українських націоналістів і пропаганді

⁴ Шаблій О. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення. Львів : Фенікс, 1996.

⁵ Вісьтак О.І. Життєвий і творчий шлях Олени Степанів. *Олена Степанів. Наукові праці. Есе. Спогади* / упоряд. О. Шаблій. Львів : Видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 2003.

націоналістичних ідей через друк помістити до виправно-трудового табору (ВТТ) терміном на 10 років, рахуючи строк з 29 листопада 1949 р., майно конфіскувати»⁶. У книзі професора О. Шаблія «Володимир Кубійович» читаємо про Олену Степанів скупі рядки правди: «18 лютого 1950 р. МГБ було спалено «речові докази вини» – понад двісті позицій літератури, зокрема такі «націоналістичні» видання, як «Слово о полку Ігоревим», «Руські літописи», «Історія України-Руси» Михайла Грушевського, «Галицько-волинський літопис»⁷. Прокурор вимагав засудити Олену Степанів на 25 років, та особлива нарада при МГБ у Москві «змилосердилася» і присудила лише 10 років.

Покарання Олена Степанів відбувала у Мордовських таборах протягом семи років, працюючи на торфорозробках (і це жінка у шістдесятилітньому віці), а потім палітурницею. Там вона захворіла на дистрофію, отримала інвалідність і в 1956 р. за станом здоров'я, отримавши дострокове звільнення, повернулася до рідного Львова. Життєві долі учителя і учениці – Степана Рудницького і Олени Степанів – були схожі, з тією лише різницею, що Степана Рудницького було розстріляно 3 листопада 1937 р. разом із синами і доньками України на відзначення 20-х роковин Жовтневої революції у Медвежогорську і закопано у Сандармосі, а Олена Степанів після звільнення повернулася до Львова, де ніхто не запропонував їй роботу, не дали житла, багато від неї відвернулися. Мужня жінка проживала із сином Ярославом, відомим істориком, який підтримував її морально і матеріально. Олена Степанів померла від раку у липні 1963 р. і похована на Личаківському цвинтарі у Львові. Сьогодні ім'ям цієї жінки в Україні названі вулиці і школи, її пам'ятають і люблять, її життєва сила і вірність принципам для українців нині є прикладом для наслідування.

2. Наукова спадщина Олени Степанів, зокрема з транспортної географії та, в сучасному розумінні, геологістики

Щодо наукової спадщини Олени Степанів зазначимо, що вона написала за свою нелегку наукову кар'єру понад 75 наукових праць, серед них майже 50 публікацій; зробила помітний доробок у географію населення України, вивчення трудовресурсного

⁶ Дубнов В. Пани хорунжая. *Загадки истории*. 2020.

⁷ Шаблій О. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення. Львів : Фенікс, 1996.

потенціалу; географію природних ресурсів Західного регіону; дослідження господарського потенціалу міст на прикладі Києва та Львова, а також їх транспортної інфраструктури; дослідження воднотранспортних проблем, зокрема Дністра; політичну географію українських земель, зокрема Криму; економіко-географічну картографію. Наукова спадщина О. Степанів дотепер залишається невивченою. Більшість її наукових праць була у рукописах. Можливо, частина з них утрачена, частина, певно, знаходиться в архівах спецслужб та інститутів Академії наук. Наводимо короткий перелік праць Олени Степанів: «Напередодні великих подій» (1943), довідник «Кооперативи здоров'я» (1930), «Сучасний Львів» (1943), «Крим (геополітичний нарис)» (1943), «Трудові резерви Львівщини» (1949), «Енергетичні ресурси і сировинна база промисловості західних областей УРСР» (1949), «Дністер – важлива транспортна магістраль» (1949). 1992 р. наукова громадськість Львова відзначила 100-літній ювілей Олени Степанів. Багато планувалося заходів, щоб увіковічнити пам'ять цієї славної і мужньої жінки-педагога, громадського діяча і вченого-географа. Та чи все зроблено, аби ще одне славне ім'я було збережене назавжди в пам'яті українського народу? Олена Степанів була і залишиться назавжди в ряду слаavnих жінок, справжніх берегинь незалежної Української держави.

На честь Олени Степанів названа Львівська українська гуманітарна гімназія з поглибленим вивченням українознавства та англійської мови, що розташована на однойменній вулиці. 1 листопада 2003 р. на фасаді будинку колишньої гімназії Сестер василянок, нині відомої як Львівська лінгвістична гімназія, де у 1921–1935 рр. Олена Степанів-Дашкевич викладала історію та географію, урочисто відкрито меморіальну таблицю Олені Степанів авторства скульптора Я. Скакуна. Після відкриття в актовій залі навчального закладу відбулася презентація книги О. Шаблія та О. Вісьтак «Олена Степанів». 7 грудня 2012 р., у день 120-річчя від народження О. Степанів, жінки Прикарпаття ініціювали встановлення в Івано-Франківську пам'ятника першій жінці-офіцерів Українських січових стрільців. 20 грудня 2012 р. у дворіку географічного факультету ЛНУ імені Івана Франка у Львові урочисто відкрили та освятили меморіальну таблицю Олені Степанів. У містах Львові та Надвірній на її честь названі вулиці. Щорічно пластовий курінь число 2 імені Олени Степанів відвідує могилу своєї патронеси. Нарешті, «Відзнаку ім. Олени Степанівни»

з 2015 р. вручає міський голова Львова. Відзнака передбачена для жінок, які самовідданою працею зробили значний внесок у розвиток освіти, науки, культури та громадської сфери м. Львова.

Основним науковим доробком доктора Олени Степанів (Дашкевич) можна вважати книгу «Сучасний Львів» видання 1943 р.⁸, де у тому числі вона надала характеристику транспортної інфраструктури Львова на той час. Вона писала: «Географічне положення Львова характерне тим, що через місто проходять головні комунікаційні шляхи східної частини Європейського континенту. Місто лежить на дорозі, найбільш догідній для сполучення Балтики з Чорним морем (тзв. Межиморський шлях), що зв'язує чорноморські порти Одесу, Констанцу з Балтійськими портами Мемелем, Кенігсбергом, Данцігом. З другої сторони по північній стороні гір Карпат, Судет, Альп існує природний континентальний шлях, що веде із Західної Європи до Східної і далі на Близький Схід через Київ, Харків, Ростов та водяний шлях із чорноморських портів до Батумі і Баку, центрів транспорту прикаспійських країв. Ті шляхи сходяться у Львові в один великий вузол. На трасах тих шляхів, якими користуються вже багато сторіч, і утворилися численні господарські осередки, що зв'язані між собою залізничними лініями, битими шляхами, а навіть частинно водними дорогами.

До Одеси та інших чорноморських портів веде Подільський шлях через Тернопіль, Проскурів. У Золочеві відгалуджується шлях на Рівне. Це частина історичної дороги Краків – Львів – Київ. Він відіграв визначну роль у зв'язку Сходу із Заходом. На підміському відтинку цього шляху лежать промислові оселі: Лисиничі (фабрика дріжджів), Вінники (фабрика тютюну) і Чортківська скеля – місце підміських прогулянок. Рух на цьому шляху нерівномірний, зокрема до Вінник.

Ярославський шлях виходить із міста під назвою Янівської, потім Перемиської дороги, до нього прилучається в околиці Львова відгалудження міжморських і прикарпатських шляхів. Ярославський шлях веде зі Львова через Янів на Яворів, Ярослав, Краків. Як частина давнішого історичного шляху Краків – Львів – Київ він відіграв важливу роль в історичному розвитку міста. Сучасно він не має вже тієї вартості, що давніше. Він сполучає

⁸ Вісьтак О.І. Життєвий і творчий шлях Олени Степанів. *Олена Степанів. Наукові праці. Есе. Спогади* / упоряд. О. Шаблій. Львів : Видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 2003.

тепер Львів з такими місцевостями, як Янів – центр водного спорту та лікувальними місцевостями – Немирів, Шкло. Шлях зі Львова через Городок на Перемишль – Краків (перемиський шлях), бо сполучає Львів через Краків із Віднем. В часі совітської влади сполучав він тільки з місцевостями, розташованими на пограничній смузі: Перемишль, Мостиська, Судова Вишня.

У напрямі на Зимну Воду відгалуджується від попередньої дорога, що веде в південному напрямку через Рудки на Самбір – Турку – Ужок. Має вона радше туристичне значення, бо веде в горішній район Турчанського повіту. Посилення механічного руху невелике, за винятком відтинку, що веде зі Львова до Любіня, літничої місцевості.

Жовківська дорога веде зі Львова через Жовкву на Раву-Руську – Люблін – Варшаву. Від Жовкви йде відгалудження на Сокаль, Володимир, Берестя над Бугом, Вільну. Виходить зі Львова Жовківською вул. на північний схід. У Куликові скручує на південний-захід. Зі сходу об'їжджає Розточчя і далі йде через Жовкву на Раву Руську. Є це траса давного Холмсько-Галицького шляху, який відіграв чималу роль в історичному розвитку Львова. Сучасно має менше значення, як перед 1939 р. – властиво цей шлях сполучає Львів з найбільшим містом в Генеральній Губернії – Варшавою. Міська частина шоси переважана обслуговуванням північної промислової частини міста. Те має можна сказати про підміські частину, що має великий рух у напрямку на Жовкву і Раву Руську. У Збоїськах відділяється шоса, що сполучає Львів через Кам'янку Струмілову і Радехів з Луцьком. Вона біжить вздовж залізничної лінії Львів – Стояків в північно-східному напрямі і сполучає Жовтанці та Кам'янку Струмілову з містом».

Окрім головних шляхів, О.Степанів виділяє регіональні та локальні. До перших вона відносить: а) Львів – Миколаїв – Стрий (і далі на Борислав, Дрогобич, Долину); б) Львів – Станіслав – Снятин.

До других: а) Львів – Брюховичі; б) асфальтова дорога Львів – Жовква – Броди; в) Глинянський тракт (Львів – Глиняни); г) до Щирця через Глинну Наварію (через вул. Кульпарківську).

Таким чином, доктор О. Степанів визначила такі основні риси транспортної інфраструктури Львова та Львівщини: по-перше, вона першою в Україні серед учених (географів та транспортників) відзначила та застосувала Концепцію Міжмор'я та підкреслила центральне положення Львова як транспортно-логістичного хабу на

транс'європейському магістральному шляху, що з'єднує Балтійське море з Чорним; по-друге, нею було визначено головні транспортні маршрути, важливі у всеукраїнському масштабі; по-третє, крім головних шляхів, були виділені регіональні та локальні; по-четверте, характеристика транспортних маршрутів поєднувалася із зазначенням найбільш істотних промислових підприємств Львівщини; по-п'яте, вказувалося, які туристично-рекреаційні місцевості та центри розміщуються по трасах транспортних шляхів (для підручників із географії транспорту радянської доби таке було відсутнє взагалі); нарешті, по-шосте, зазначалося такі транспортно-логістичні показники, як пропускна здатність та завантаженість шляхів, інтенсивність руху, а також їхні історичні назви та минуле.

Наукові праці О. Степанів зберігають свою актуальність і нині. Зокрема, це стосується питань географії транспорту на прикладі Львова, що вищевикладені. Ці питання із сучасного погляду стосуються не лише транспорту, а й геологістики, зокрема міжнародної логістики, з якої був підготовлений і опублікований навчальний посібник автора «Міжнародна логістика». У цьому посібнику є розділ 19 «Україна в системі Балто-Чорноморської транспортно-логістичної інтеграції», що є власне сучасним розвитком поглядів О. Степанів на сполучення Балтики з Чорним морем як головного комунікаційного шляху східної частини Європейського континенту та ролі Львова як центрального транспортно-логістичного хабу на цьому шляху. Не будемо переказувати зміст цього розділу – бажаючи можуть ознайомитися з ним і з усім навчальним посібником «Міжнародна логістика» (є в Інтернеті)⁹.

3. Зв'язок праць О. Степанів із сучасними транспортно-логістичними проектами ЄС та участю в них України

Науковий доробок О. Степанів має безпосереднє відношення і до найбільш сучасного нині проекту Європейського Союзу у транспортно-логістичній сфері – Ініціативи Тримор'я (ІТМ). Недавній саміт ІТМ у Таллінні (19–20 жовтня 2020 р.) підкреслив вплив ІТМ на весь Балтійсько-Адріатично-Чорноморський регіон (Довга дорога до Тримор'я). Недаремно проект назвали саме Ініціативою Тримор'я, а не «Міжмор'я», оскільки у такий спосіб підкреслюється не лише відмінність від цієї міжвоєнної концепції

⁹ Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. Міжнародна логістика. Київ : Обрії, 2011.

прометеїзму (Міжмор'я – концепція боротьби поневолених народів заходу ЄСРП під польським патронатом), а й означається, що інфраструктурною співпрацею у межах ІТМ може бути територія, що включає басейни цих морів, а не лише простір, розташований між узбережжями (рис. 1). Отже, двері Ініціативи відчинені і для країн Скандинавії, які входять до складу ЄС і дуже близькі до Таллінна. Вона була б логічним доповненням до інфраструктури комунікаційних шляхів Європи за віссю «північ – південь».

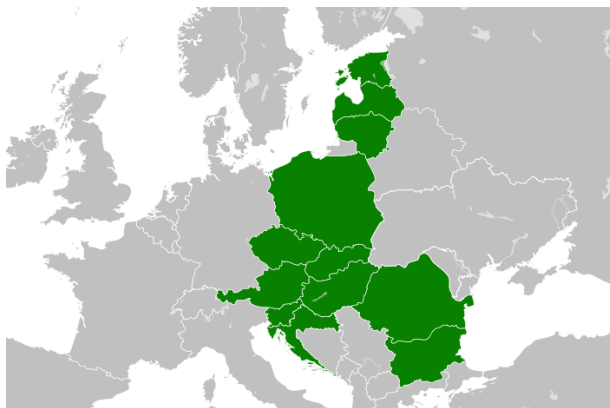

Рис. 1. Країни – члени Ініціативи Тримор'я¹⁰

Не зачинено їх і для інших охочих країн долучитися до ІТМ. Серед цих стратегічних партнерів насамперед називають дві країни Східного партнерства – Україну і Грузію. Обидві стали жертвами російської агресії: перша – з 2014 р., а друга – ще з 2008 р.¹¹

Як вважає М. Гончар, президент Центру глобалістики «Стратегія ХХІ», головний редактор часопису «Чорноморська безпека» (Журавський вель Граєвський, 2020), нинішню формально польсько-хорватську Ініціативу трьох морів (ІТМ) слід відрізнити від історичної польської ініціативи Міжмор'я – проекту військово-політичного союзу Польщі й України. І не тільки тому, що на додаток

¹⁰ Ініціатива Тримор'я існує вже п'ять років – але без України. URL: <http://www.nasze-slowo.pl/iniciatywa-trymorya-istnuje-vzhe-pyat-rokiv-ale-bez-ukrayiny/>.

¹¹ Журавський вель Граєвський П. Грузія й Україна – потенційні партнери Тримор'я. *Український тиждень*. 2020. № 46(678). С. 34–37.

до Балтики і Чорномор'я з'явилася Адріатика. Суть полягає у тому, що це є геоекономічна ініціатива виключно для країн – членів ЄС. Хоча запрошення Києва на перший саміт ІТМ 2016 р. й мало місце, але з незрозумілих причин воно було проігнороване, тому нині для України залишається лише можливість співпраці з Ініціативою Тримор'я за форматом «ІТМ+Україна». Оскільки Польща є двигуном цієї ініціативи, то ця можливість є, власне, ще одним напрямом українсько-польської співпраці. Головним спрямуванням ІТМ є інфраструктурна співпраця у трьох вимірах: транспортно-логістичному (автомобільні, залізничні, авіаційні та водні шляхи сполучень), енергетичному (газопроводи, СПГ-термінали, ЛЕП) та цифровому задля отримання нової якості ринку східної периферії ЄС. Україні варто співпрацювати з ІТМ, передусім із Польщею, у таких важливих інфраструктурних проєктах, як автомагістраль Гданськ – Одеса, залізничне сполучення в межах проєкту «Вікінг», розвиток газової інфраструктури в межах коридору «Північ – Південь» (із залученням українських підземних сховищ блакитного палива).

На відміну від Грузії позиція України по відношенню до ІТМ як завдяки географічному розташуванню, так і завдяки власному потенціалу є значно перспективнішою, а її політика щодо ІТМ є виразніше задекларованою. Бажання Києва приєднатися до співпраці в межах Ініціативи Тримор'я було підтверджене президентом В. Зеленським у заяві, зробленій у Варшаві на спільному брифінгу з президентом Польщі А. Дудою 31.12.2019 напередодні річниці початку Другої світової війни. Того самого дня очільники підписали польсько-українсько-американський меморандум про співробітництво для транзиту американського газу зі Свіноуйсьце (через Польщу) в Україну. Реалізація цього проєкту, який уже виконується, призведе до фактичного включення України як південно-східного сусіда Польщі до інфраструктурної мережі транзиту блакитного палива Тримор'я. Україна попри відсутність статусу офіційного членства в ІТМ уже є учасником багатьох її проєктів, зокрема флагманської ініціативи – Via Carpatia (The Transit route Via Carpatia), у якому Україна бере участь як повноправна сторона (згідно з II Ланьцутською декларацією від 03.03.2016, підтвердженою в III Ланьцутській декларації від 17.04.2019 (рис. 2, 3). Якщо прокладену за «меридіаном» мережу «Via Карпатія» трактувати як «хребет», то добудова широтних «ребер» за маршрутами Люблін – Холм – Ковель – Луцьк – Київ, Люблін – Замостя – Львів – Тернопіль – Вінниця – Умань та Жешув – Львів і

далі до Умані постає цілком логічним продовженням проекту. Елементом системи транспортно-логістичної мережі в регіоні буде, зрештою, запланована вже сьогодні автомагістраль ГО (Гданськ – Одеса), яка проляже від Гданська через Люблін та Замостя і до Львова, а потім до Тернополя, Хмельницького, Вінниці та Умані, де з'єднається з автострадою Київ – Одеса. ЄС уже пообіцяв надати фінансову підтримку цьому проекту¹².

Рис. 2. Via Carpatia: держави-учасниці та основні транспортно-логістичні маршрути¹³

Рис. 3. Via Carpatia: участь України¹⁴

¹² Там само.

¹³ The Transit Route Via Carpatia. URL: <https://tape-ap.eu/en/the-transit-route-via-carpattia>

¹⁴ Там само.

Ініціатива «Диверсифікація джерел постачання газу та інтеграції газової інфраструктури в регіоні Тримор'я із впровадженням проєкту Baltic Pipe (керований польським оператором Gaz System газопровід з норвезьких родовищ через Данію до Нехоже) і транскордонних інтерконекторів», можливо, навіть стратегічно важливіша, ніж автомагістралі. Ініціативу спільно координують Польща, Словаччина, Данія й Норвегія. В українському вимірі вона включає створення потужного транзитного коридору для газу, зокрема будівництво нового газопроводу з Польщі до України, модернізацію компресорної станції у Страхоціні, розширення внутрішньої газотранспортної системи в обох країнах і, як наслідок, надання польсько-українській системі інтерконекторів Германовичі – Більче – Волиця потужності для передачі 5 млрд м³ газу щороку, запланованих на 2022 р. Це також підтверджує реальність польсько-українсько-американського меморандуму. Зрештою, транзитний шлях із Польщі до України для газу, поданого до польської системи, буде відкритим незалежно від походження блакитного палива – хоч із норвезьких, хоч з американських родовищ.

Україна також бере участь в інших проєктах, які входять до сфери Ініціативи Тримор'я. Це румунські проєкти (транспортна біржа ІТМ та цифрова платформа для моніторингу гідрографічної бази в регіоні) та проєкт залізничного сполучення Viking Train (спільна ініціатива литовських, білоруських та українських залізниць, а також портових компаній і портів у Клайпеді, Чорноморську й Одесі. Окрім того, є ще польський проєкт управління безпілотниками ближньої дії (Central European Drone Demonstrator – CEDD), будівництво другої залізничної лінії між Копером і Дівачою та реконструкція залізничного сполучення Любляни (Словенія). Два останні проєкти хоча географічно й віддалені від України, однак належать до залізничної мережі, що з'єднує країну із Західною Європою (у межах Пан'європейського транспортного коридору № 5). Також Україна розглядається як майбутній партнер у проєкті ІТМ румунсько-угорсько-словацького транзитного коридору природного газу. Отже, Київ уже сьогодні, не маючи офіційного членства в Тримор'ї, є учасником багатьох проєктів, що реалізуються у межах цієї Ініціативи. Також існує прецедент щодо членства країни у форматі співпраці держав – членів ЄС: це участь України в Макрорегіональній стратегії Євросоюзу для Дунайського регіону (EU Macro-Regional Strategy for the Danube Region, EU SDR), в якій вона навіть очолює цей форум 2022 р.

ВИСНОВКИ

«Кожна нація, – писав український письменник і публіцист Юрій Липа, – як і окрема людина, може висловити себе і своє лице у

безнастанній боротьбі з матеріальним і духовним оточенням. Тільки у такій боротьбі виробиться природна сила України та її вартість світу»¹⁵. Тільки в такій боротьбі і народжуються справжні сини і доньки своєї держави. Український народ має цілу плеяду славних дочок, таких як княгиня Ольга, дочка великого київського князя Ярослава Мудрого Анна, одна із засновниць Богоявленського братства у Києві 1616 р. Галшка Гулевичівна, княгиня Анастасія Заславська, коштом якої було видане українською мовою Пересопницьке Євангеліє, на якому присягають президенти нашої держави, неповторна і неперевершена співачка Соломія Крушельницька, наша славетна поетеса Леся Українка, народна артистка України Марія Заньковецька, героїня Олена Теліга та ін. У цей ряд слід додати ще одне ім'я славної української жінки – патріотки, яка працювала на терені природничих наук і залишила значний науковий доробок у світовій науковій скарбівні. Це Олена Степанів. Можливо, комусь вона більше відома як героїня національно-визвольних змагань українського народу, ніж як учений-географ. Але саме в географічній науці вона залишила значний доробок, який є актуальним й нині. Зокрема, це стосується питань економічної та соціальної географії, географії транспорту та геологістики. Основні положення та висновки наукових робіт О. Степанів із цих напрямів географічної науки, зокрема двох останніх, важливі й сьогодні і, на нашу думку, з ними повинні обов'язково ознайомитися усі дослідники та здобувачі наукового ступеня кандидата географічних наук (доктори філософії з географії), роботи яких присвячені питанням географії транспорту і геологістики. Наукова спадщина О. Степанів донині залишається невивченою, і це є значним полем дослідження для молодих науковців, урахувавши те, що наукові праці О. Степанів актуальні й сьогодні та мають значний зв'язок і вплив на сучасний євроатлантичний вектор розвитку незалежної Української держави, європейську інтеграцію України та її участь у транспортно-логістичних проєктах ЄС, у т. ч. Ініціативу Тримор'я та участь у ній України.

АНОТАЦІЯ

Розкрито особливості життя, військової, дипломатичної діяльності доктора географії О.І. Степанів, а також її науковий доробок як українського географа та геологіста. О.І. Степанів була першою в Україні та світі жінкою – військовим офіцером в Українському

¹⁵ Олена Іванівна. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії
URL: uk.wikipedia.org/wiki/

січовому стрілецтві та Українській галицькій армії під час Першої світової війни та Українських визвольних змагань 1917–1921 рр., дипломатичним працівником ЗУНР та УНР. Маючи докторський ступінь із географії та історії, вона відзначилася значним внеском у розвиток української географічної науки, зокрема економічної та соціальної географії, а також транспортної географії та в сучасному розумінні геологістики. Останні два напрями географічної науки найбільш повно розкриті у її праці «Сучасний Львів», де вона надала комплексну характеристику транспортної інфраструктури Львова та Львівщини та її значення у транспортній системі України, зокрема підкреслила центральне положення Львова як транспортно-логістичного хабу на транс'європейському магістральному шляху, що з'єднує Балтійське і Чорне моря; визначила головні транспортні маршрути Львівщини, важливі у всеукраїнському масштабі; окрім головних шляхів були виділені та охарактеризовані регіональні та локальні. При цьому характеристика транспортних маршрутів поєднувалася із зазначенням найбільш істотних промислових підприємств Львівщини; указувалося, які туристично-рекреаційні місцевості та центри розміщувалися по трасах транспортних шляхів, а також зазначалася туристична спеціалізація цих центрів (у підручниках із географії транспорту радянської доби таке було відсутнє взагалі); застосовувалися такі транспортно-логістичні показники, як завантаженість шляхів, інтенсивність руху на них, а також наводилися їхні історичні назви та розкривалося значення в минулому. Наукові праці О.І. Степанів зберігають свою актуальність і нині. Це стосується не лише проблем географії транспортної комунікації сучасного Львова, а й актуальних питань міжнародної логістики, зокрема участі України в системі Балто-Чорноморської транспортно-логістичної інтеграції. Науковий доробок О.І. Степанів із географії транспорту має безпосереднє відношення і до найбільш сучасного нині проєкту ЄС у транспортно-логістичній сфері – Ініціативи Тримор'я (ІТМ). Нещодавній саміт ІТМ у Таллінні (19–20 жовтня 2020 р.) підкреслив вплив ІТМ на весь Балтійсько-Адріатично-Чорноморський регіон. ІТМ відкрита для країн – стратегічних партнерів ЄС, у т. ч. для України. Хоча остання не є членом ЄС, але вона була запрошена на перший саміт ІТМ у 2016 р. і нині, не маючи офіційного членства в Тримор'ї, є активним учасником багатьох проєктів, що реалізуються у межах цієї Ініціативи. Україні варто і надалі співпрацювати з ІТМ, передусім із Польщею, у таких важливих інфраструктурних проєктах, як автомагістраль Гданськ – Одеса, залізничне сполучення в межах проєкту «Вікінг», розвиток газової інфраструктури в межах коридору

«Північ – Південь» (із залученням українських підземних сховищ «блакитного палива) тощо.

Література

1. Вісьтак О.І. Життєвий і творчий шлях Олени Степанів. *Доктор географії Олена Степанів* / упоряд. О. Шаблій. Львів : ЛНУ, 2002.
2. Вісьтак О.І. Життєвий і творчий шлях Олени Степанів. *Олена Степанів. Наукові праці. Есе. Спогади* / упорядник О. Шаблій. Львів : Видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 2003.
3. Дубнов В. Пани хорунжая. *Загадки історії*. 2020. № 43. Р. 30–31.
4. Журавський вель Граєвський П. Грузія й Україна – потенційні партнери Тримор'я. *Український тиждень*. 2020. № 46(678). Р. 34–37.
5. Ініціатива Тримор'я існує вже п'ять років – але без України. URL: <http://www.nasze-slowo.pl/iniciatywa-trymorya-istnuje-vzhe-pyat-rokiv-ale-bez-ukrayiny>.
6. The Transit Route Via Carpatia. URL: <https://tape-ap.eu/en/the-transit-route-via-carpatia> (In English).
7. Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. Міжнародна логістика. Київ : Обрії, 2011.
8. Степанів Олена Іванівна. *Вікіпедія – вільна енциклопедія*. URL: uk.wikipedia.org/wiki/.
9. Степанів Олена. URL: <https://parafia.org.ua/person/stepaniv-olena/>.
10. Шаблій О. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення. Львів : Фенікс, 1996.

Information about the authors:

Smyrnov Igor Georgiyovych,

Doctor of Geographical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Regional Studies and Tourism
of the Faculty of Geography
Taras Shevchenko National University of Kyiv
64, Volodymyrska str., Kyiv, 01601, Ukraine

Lubitseva Olga Oleksandrivna,

Doctor of Geographical Sciences, Professor,
Head of the Department of Regional Studies and Tourism
of the Faculty of Geography
Taras Shevchenko National University of Kyiv
64, Volodymyrska str., Kyiv, 01601, Ukraine